

UNIwersytety TRZECIEGO WIEKU – WYBRANE ASPEKTY FUNKCJONOWANIA ORGANIZACJI

Beata Ziębińska

Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej
w Zawierciu

WPROWADZENIE

Przegląd publikacji z dziedziny polityki społecznej (Frąckiewicz 1985; Frąckiewicz 2001; Szatur-Jaworska 2000; Błędowski 2003; Woźniak 2003) pozwala stwierdzić, że podejmowana problematyka osób starszych znacznie wykracza poza sferę socjalną i uwzględnia takie aspekty życia seniorów, jak: samopoczucie społeczne i jakość życia rozumianą jako zdolność normalnego istnienia w poczuciu bezpieczeństwa i własnej wartości.

W związku z tym wydaje się, że coraz ważniejszym zadaniem w realizacji zadań polityki społecznej, szczególnie w jej lokalnym wymiarze, staje się umożliwienie rozwoju psychofizycznego i społecznego ludzi starszych. Polityka społeczna, poza zaspokajaniem podstawowych potrzeb tej kategorii osób, powinna stwarzać także właściwy klimat wokół nich i umożliwiać seniorom dalsze twórcze życie.

Instytucjami, które od ponad trzydziestu już lat próbują wychodzić naprzeciw przedstawionym wyżej oczekiwaniom, są uniwersytety trzeciego wieku. Szybki wzrost zarówno liczby tych placówek, jak i kształcących się w nich osób może być argumentem na to, że mamy do czynienia ze swojego rodzaju ruchem tych uniwersytetów, zachęcającym ludzi starszych do kontynuowania nauki przez całe życie.

W ciągu ostatnich 8 lat liczba tych instytucji i kształcących się w nich słuchaczy wzrosła ponad siedmiokrotnie. W 2000 r. istniało 25 polskich UTW skupiających niespełna 9 tys. słuchaczy, a w 2008 r. – niemal 200 takich instytucji organizowało zajęcia dla 60 tys. seniorów oraz osób, które z różnych powodów zakończyły okres swojej aktywności zawodowej przed osiągnięciem ustawowego wieku emerytalnego¹ (Jopkiewicz 2000; *III wiek...* 2008).

Uniwersytety trzeciego wieku to instytucje, które prowadzą działalność związaną z szeroko pojętą aktywizacją ludzi w starszym wieku. Przyczynami ich rozwoju są nie tylko zmiany demograficzne, takie jak wzrost liczby ludzi starszych w społeczeństwach poszczególnych krajów i regionów, ale także zmiany społeczno-kulturowe. Do tych drugich należałoby zaliczyć np. kształtowanie się nowoczesnego modelu życia rodziny, czy wzorów spędzania czasu wolnego, co – w jakimś stopniu – zależne jest od wzrostu poziomu wykształcenia ludzi, również starszego pokolenia.

Można przypuszczać, że w polskich warunkach jedną z przyczyn tak dynamicznego rozwoju tych

uniwersytetów jest także możliwość wcześniejszego przejścia na emeryturę lub innego rodzaju świadczenie otrzymywane po zakończeniu aktywności zawodowej.

W literaturze możemy spotkać opis dwóch modeli UTW. Pierwszy z nich ukształtował się już na początku istnienia tych placówek – tzn. od pierwszej połowy lat 70. minionego stulecia. Model ten, zwany francuskim z racji swego pochodzenia, charakteryzuje przede wszystkim wysoki poziom działalności dydaktycznej i naukowo-badawczej, przy jednoczesnym zróżnicowaniu form organizacyjnych – od pełnej integracji z wyższą uczelnią, przez ścisłą współpracę z nią, aż do niezależności (Halicki 2000; Jopkiewicz 2000).

Drugi model, nazwany brytyjskim, powstał w 1981 r. w Wielkiej Brytanii i w przeciwieństwie do modelu wcześniejszego nie zawiera wymagań dotyczących udzielania wsparcia dla UTW przez wyższe uczelnie. W brytyjskich uniwersytetach trzeciego wieku obowiązuje zasada pomocy wzajemnej słuchaczy, co w praktyce oznacza, że różnego rodzaju zajęcia prowadzone są przez nich samych.

Pierwszy polski uniwersytet trzeciego wieku powstał w 1975 r. w Centrum Medycznym Kształcenia Podyplomowego w Warszawie. Zasady jego funkcjonowania, podobnie jak większości powstających wówczas tego typu uniwersytetów, oparte były na modelu francuskim. Wydaje się, że obecnie model ten nie odgrywa już tak podstawowej roli w ich tworzeniu. Nadal jednak zasadniczym celem działalności UTW jest pobudzanie aktywności słuchaczy poprzez podstawowe formy zajęć, takie jak:

- wykłady audytoryjne bądź modułowe,
- zajęcia seminaryjno-konwersacyjne,
- zajęcia warsztatowe,
- lektoraty,
- zajęcia z kultury fizycznej,
- zajęcia o charakterze niesystematycznym, czyli plenery, wycieczki, wyjścia do placówek kulturalnych.

W ciągu ostatnich kilku lat coraz częściej UTW prowadzą zajęcia inspirujące do działań na rzecz środowiska lokalnego.

Celem artykułu jest przedstawienie wybranych cech polskich UTW. Postaram się udowodnić tezę, że polskie UTW są instytucjami działającymi w różnych formach organizacyjnych, współpracującymi z różnymi podmiotami w celu pobudzenia szeroko rozumianej aktywności swoich słuchaczy, a także w celu rozwiązania niektórych problemów ludzi starszych.

Ich działania określone są w pewnym stopniu przez cechy środowiska lokalnego, w którym funkcjonują, a także przez możliwości nawiązania współpracy z instytucjami funkcjonującymi poza środowiskiem lokalnym.

Dla zrealizowania celu pomocne będą następujące pytania badawcze:

1. Jakie są formy organizacyjne polskich Uniwersytetów trzeciego wieku?
2. Z jakimi instytucjami działającymi w środowisku lokalnym współpracują polskie UTW i czego współpraca ta dotyczy?
3. Z jakimi instytucjami działającymi poza środowiskiem lokalnym współpracują polskie UTW i czego współpraca ta dotyczy?
4. Jakie są źródła finansowania polskich UTW?

METODOLOGIA BADAŃ

W celu odpowiedzi na powyższe pytania na przełomie lat 2006/2007 zbadano 45 uniwersytetów trzeciego wieku, tzn. znaczną większość ogółu tych instytucji w Polsce. Uniwersytety zostały wybrane na zasadzie doboru celowego. Wybrano jednostki najbardziej typowe, biorąc pod uwagę zróżnicowanie ich działań oraz lokalizację (województwo).

W badaniu wykorzystano:

- 1) kwestionariusz wywiadu adresowanego do zarządzających uniwersytetami (składał się on z 9 pytań otwartych logicznie i technicznie, dotyczących różnych aspektów funkcjonowania UTW);
- 2) różne dokumenty, m.in. informatory i okresowe sprawozdania z działalności UTW, zestawienia i porównania dotyczące uniwersytetów, publikacje książkowe i czasopiśmiennicze wydawane przez uniwersytety, a także dokumenty elektroniczne publikowane na stronach internetowych.

WYNIKI BADAŃ

Formy organizacyjne UTW

Dominującą formą organizacyjną polskich uniwersytetów trzeciego wieku jest stowarzyszenie. UTW są również jednostkami uczelni wyższych; należą także do struktur domów kultury lub funkcjonują w innych formach.

Te niejednorodne formy mają wpływ na odmienne sposoby rozliczeń finansowych uniwersytetów oraz na pozyskiwanie środków na działalność i zarządzanie organizacją, natomiast nie mają wpływu na realizację głównych celów i zadań.

Charakter polskich UTW już prawie dwadzieścia lat temu był przykładem realizacji działań samopomocowych i samorządowych. O. Czerniawska opisała ten model jako *model instytucji oświatowej, opartej o działania samorządowe i w dużej mierze pracę społeczną, a poprzez wpływ działań oddolnych na powstanie uniwersytetu, jego działalność i rozwój. UTW w mniejszym stopniu podlegają kontroli państwa, są bardziej samodzielne w kształtowaniu swoich programów i działalności, dlatego nie obowiązywały w nich różnego rodzaju zakazy i tematy tabu* (Czerniawska 1989).

Na podstawie przeprowadzonych badań można zaproponować następującą klasyfikację form organizacyjnych polskich UTW.

UTW będące stowarzyszeniami, spośród których większość korzysta z patronatu naukowego wyższej uczelni

Tego rodzaju uniwersytety występowały w badaniu najczęściej (16 wskazań). Stowarzyszenia UTW są dobrowolnymi, samorządowymi i trwałymi zrzeszeniami obywateli zakładanymi na podstawie przepisów Prawo o stowarzyszeniach².

Niewiele spośród UTW działa na podstawie Ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie³, posiadając status organizacji pożytku publicznego. W badaniu do tej kategorii należały jedynie dwa uniwersytety. Przyczyny takiego stanu rzeczy osoby zarządzające UTW określiły jako: *szczególne utrudnienia związane z prowadzeniem tego typu organizacji tzn. większe koszty finansowe, ograniczenie spontaniczności działania i samodzielności w podejmowaniu decyzji oraz uzależnienie od sponsorów*.

UTW działające w strukturach wyższych uczelni

Do tej kategorii zaliczyć można także UTW działające jako filie większych uniwersytetów (11 wskazań). Funkcjonowanie uniwersytetów trzeciego wieku w strukturach wyższych uczelni, czy też uzyskanie ich patronatu naukowego (9 wskazań) znajduje swoje uzasadnienie w określeniu podstawowych, określonych w ustawie celów działalności tychże uczelni⁴. Należą do nich, np.: kształcenie w celu zdobycia i uzupełnienia wiedzy, działanie na rzecz społeczności lokalnych i regionalnych, czy prowadzenie badań naukowych i programów rozwojowych. Realizacja takich zadań jest również obszarem aktywności UTW.

Związek UTW z uczelniami wyższymi może występować w dwojakiej postaci:

- 1) znaczną ich część funkcjonuje w strukturach organizacyjnych uczelni akademickich,
- 2) większość pozostałych – bez względu na rodzaj ich formy organizacyjnej – współpracuje z wyższymi uczelniami.

W strukturach uczelni występują najczęściej UTW zlokalizowane w dużych miastach. Można przypuszczać, że założenia dotyczące tej formy organizacyjnej wiążą się z istotnym – w polskiej tradycji UTW – znaczeniem tzw. modelu francuskiego, który jako miejsce funkcjonowania UTW często wskazuje wyższą uczelnię.

UTW działające w strukturach ośrodka lub centrum kultury albo biblioteki publicznej

Tego rodzaju UTW (8 wskazań) stanowią część struktury bibliotek lub ośrodków kultury, które zorganizowały uniwersytety jako swojego rodzaju ofertę kulturalno-edukacyjną skierowaną do określonej grupy odbiorców – ludzi, którzy zakończyli czas aktywności zawodowej.

UTW tego typu działają najczęściej w małych lub średniej wielkości miastach, w których nie ma wyższych uczelni mogących wesprzeć je patronatem naukowym. Wykłady i inne formy zajęć prowadzone są tu często przez pracowników naukowo-dydaktycznych z wyższych uczelni. Jednak do prowadzenia zajęć zaprasza się częściej osoby spoza wspomnianej kategorii. Umożliwia to, według organizatorów, dobór nauczycieli z kilku szkół i według bardziej różnorodnych kryteriów. Tymczasem w UTW będących w struk-

turach wyższych uczelni wykłady zazwyczaj prowadzone są przez nauczycieli pracujących na tychże uczelniach.

UTW działające jako stowarzyszenia przy jednostkach organizacyjnych pomocy społecznej

Istnienie uniwersytetów przy ośrodkach pomocy społecznej (2 wskazania) może być postrzegane jako jedna z form realizacji zadań i celów pomocy społecznej, adresowanej do osób starszych. Do celów tych należą m.in. prawo do należytej opieki w miejscu zamieszkania i poza nim. W przypadku grupy osób starszych, samodzielnie zaspokajających swoje potrzeby w środowisku zamieszkania istotne są też inne cele, takie jak np. prawo do otrzymania pomocy w integracji ze środowiskiem, czy prawo do pomocy dla osób, które znalazły się w kryzysie życiowym. Osoby starsze będące słuchaczami UTW nierzadko do tej właśnie kategorii należą.

System polskiej pomocy społecznej oparty jest na współdziałaniu wielu instytucji, w tym sektora pozarządowego. Związek UTW z jednostkami organizacyjnymi pomocy społecznej dotyczy współpracy tych uniwersytetów ze środowiskowymi domami samopomocy czy domami dziennego pobytu, tzn. ośrodkami wsparcia zdefiniowanymi przez Ustawę o pomocy społecznej⁵.

Inne rodzaje organizacji UTW

Inne formy działalności to uniwersytety trzeciego wieku działające jako pozarządowe organizacje założone przez inne instytucje, np. takie, które określają statutowy cel swojej działalności jako kształcenie ustawiczne. W badaniu podano także przykłady założenia UTW przez grupy różnych podmiotów. Te formy organizacyjne są stosunkowo nowymi.

Wydaje się, że należałoby zwrócić uwagę na fakt, iż jest to kolejny przykład organizacji charakterystycznej dla funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego. Szczególnym jest przypadek stworzenia UTW przez władze jednego z miast. Można to interpretować z jednej strony jako umiejętność dostrzegania przez samorząd problemów i potrzeb ludzi starszych, z drugiej można przypuszczać, że władze samorządowe dostrzegają w osobach starszych istotny elektorat wyborczy.

Z kolei tworzenie UTW w strukturach stowarzyszeń, których celem jest oferowanie różnych form kształcenia ustawicznego, ma uzasadnienie również w podstawowych założeniach i misji UTW jako instytucji powołanej do włączenia osób starszych do systemu kształcenia ustawicznego.

Współpraca UTW z instytucjami działającymi w środowisku lokalnym

Koncentracja życia społecznego w społecznościach lokalnych stwarza warunki do określenia przez tą społeczność celów w ramach polityki rozwiązywania rozmaitych problemów społecznych. Ład społeczny oparty na lokalności – według wielu autorów – stwarza lepszą, niż ład innego rodzaju, możliwość rozpoznawania ludzkich potrzeb. Założyć można zatem, że UTW, będąc instytucją działającą w obrębie jakiegoś środowiska lokalnego i podejmując współpracę z innymi instytucjami funkcjonującymi w tym

środowisku, mogą również brać udział w rozwiązywaniu wspomnianych problemów.

Z przeprowadzonych badań wynika, że są to rozwiązania dotyczące przede wszystkim ludzi starszych.

Współdziałanie uniwersytetów trzeciego wieku z innymi instytucjami, w tym organizacjami pozarządowymi, polega m.in. na organizowaniu czasu wolnego słuchaczy UTW z innymi grupami funkcjonującymi w środowisku lokalnym. Często celem takich działań jest integracja międzypokoleniowa ludzi starszych z dziećmi i młodzieżą. W tych działaniach biorą udział uczniowie szkół podstawowych, gimnazjalnych, licealnych, a często także studenci. Wymianie różnorodnych wartości między tymi grupami sprzyja też współpraca z seniorami, niepełnosprawnymi i dziećmi, którzy są pensjonariuszami jednostek organizacyjnych pomocy społecznej.

Na podstawie zbadanego materiału wyróżniono następujące grupy podmiotów z którymi współpracują UTW.

Władze gminne/miejskie lub przedstawiciele wydziałów urzędów miast/gmin

Współpraca z tymi instytucjami (36 wskazań) realizowana jest przede wszystkim za pośrednictwem niektórych ich wydziałów, m.in: promocji, kultury, ochrony zdrowia, oświaty, polityki społecznej. Można określić ją jako inicjowanie przedsięwzięć na rzecz seniorów. Najczęściej jednak nawiązanie kontaktów z wymienionymi instytucjami ma na celu otrzymanie przez UTW wsparcia finansowego, świadczonego przez organy gminy, lub możliwości korzystania z bazy lokalowej należącej do instytucji samorządowych. W badaniach wspomniano także przykłady otrzymywania wsparcia finansowego dla UTW od władz szczebla powiatowego i wojewódzkiego.

Instytucje upowszechniające kulturę, oświatę, naukę

Współpraca ze szkołami podstawowymi, gimnazjami, szkołami średnimi (45 wskazań) polega m.in. na korzystaniu przez UTW z pomieszczeń szkolnych, w których prowadzi się zajęcia w mniejszych grupach (np: zespoły zainteresowań, zajęcia informatyczne, lektoraty i seminaria).

Współpraca z instytucjami tego typu dotyczy także realizacji programów, które można określić jako „wymianę międzypokoleniowej tradycji”. Nauczyciele zatrudnieni w szkołach omawianego typu prowadzą również zajęcia w niektórych uniwersytetach. UTW współdziałają też ze szkołami wyższymi, organizując w nich wykłady prowadzone zazwyczaj przez nauczycieli akademickich.

Ważną formą współpracy UTW ze szkołami jest uczestnictwo pracowników naukowo-dydaktycznych w tzw. radach programowych tych uniwersytetów oraz udzielanie im patronatu naukowego.

Poza szkołami przedstawiane placówki współpracują z muzeami, galeriami, wystawami, teatrami, domami kultury, ośrodkami sportu i rekreacji oraz bibliotekami. Tego rodzaju współpraca umożliwia członkom UTW bezpłatne lub częściowo odpłatne korzystanie z oferty programowej tych instytucji, a także z sal wykładowych.

Inną formą wsparcia uniwersytetów jest uczestnictwo w ich radach programowych oraz prowadzenie zajęć przez pracowników tych organizacji kulturalnych.

Instytucje pomocy społecznej

Współpraca z instytucjami pomocy społecznej (20 wskazań) dotyczy korzystania z pomieszczeń należących do placówek pomocy społecznej oraz integracji grup słuchaczy UTW i osób korzystających ze świadczeń instytucji pomocowych. Do tych drugich należą przede wszystkim pensjonariusze domów pomocy społecznej (pobytu dziennego i całodobowego), ale często także dzieci z placówek opiekuńczo-wychowawczych.

Współpraca tego rodzaju pozwala zarówno na aktywizację słuchaczy UTW, jak i osób przebywających w domach pomocy społecznej, głównie ludzi starszych i niepełnosprawnych. Jej celem jest integracja grup seniorów, która odbywa się poprzez spotkania i prezentację różnych form własnej twórczości, a także wspólną realizację programów działania na rzecz osób starszych².

Współpraca UTW z instytucjami działającymi w środowisku ponadlokalnym

Celem nawiązania współpracy między UTW i instytucjami działającymi poza ich środowiskiem lokalnym jest opracowywanie i realizacja programów pomocy finansowej dla UTW oraz poprawa przepływu informacji między tymi placówkami. W ciągu ostatnich kilku lat coraz większego znaczenia zaczynają nabierać działania służące rozwiązaniu problemów wspólnych wszystkim uniwersytetom dotyczących ich funkcjonowania jako organizacji i problemów słuchaczy.

W badaniach wymieniono kilka takich instytucji, z którymi współdziałała UTW.

Polsko-Amerykańska Fundacja Wolności

Już w początkowym okresie swojego istnienia UTW dostrzegały konieczność powołania wspólnej, zrzeszającej je organizacji. Dlatego w 1981 r. powołano do życia sekcję UTW przy Polskim Towarzystwie Gerontologicznym⁶. Najważniejsze zadania, jakie wyznaczyła sobie sekcja, to:

- koordynacja pracy UTW,
- wymiana doświadczeń dzięki informacjom o swojej działalności w ustalonych okresach;
- inicjowanie współpracy z organizacjami zajmującymi się sprawami osób starszych, placówkami opowszechniającymi kulturę, turystykę i tradycje regionalne;
- inspirowanie prac naukowo-badawczych na podstawie teorii i praktyki UTW;
- popularyzowanie działalności za pośrednictwem środków masowego przekazu i na spotkaniach z różnymi instytucjami działającymi w środowisku;
- udzielanie pomocy przy tworzeniu nowych UTW.

Historia działalności UTW pokazuje jednak, że choć istnieje współpraca uniwersytetów w wielu sferach ich działalności (głównie przez placówki już istniejące w tworzeniu i wspieraniu nowych), to koordynacja i opracowanie zasad wspólnego działania okazały się zadaniem znacznie trudniejszym. Wydaje się nawet, że w latach 2000–2004 polskie uniwersytety trzeciego wieku doświadczały swego rodzaju wewnętrznego rozłamu. W tym okresie często dyskutowało się o trudnościach związanych z niewłaściwą komunikacją i wiążącą się z tym koniecznością określenia standardów, jakim powinny odpowiadać te instytucje.

Sytuacja polskich UTW uległa zmianie po 2004 r., kiedy koordynacji działalności tych placówek podjęła się Polsko-Amerykańska Fundacja Wolności. Fundacja, współpracując z Uniwersytetem Jagiellońskim, zorganizowała konferencję, na której podjęto próbę zdiagnozowania stanu i potrzeb UTW (*Uniwersytety... 2005*).

Na podstawie przedstawionych materiałów opracowano program pomocy finansowej dla uniwersytetów oraz wspierania ich w sferze edukacyjnej i pozaedukacyjnej. Jego celem jest zachęcenie jak największej grupy ludzi starszych do uczestniczenia w UTW oraz doskonalenie działalności tych instytucji. Wspierane są w związku z tym takie inicjatywy, jak:

1) tworzenie możliwości współpracy między uniwersytetami poprzez wymianę informacji między nimi. W tym celu redagowana jest strona internetowa, przedstawiająca m.in.:

a) opisy działalności uniwersytetów,
b) informacje o najważniejszych wydarzeniach, np. konkursach realizowanych w ramach omawianego programu,

c) forum internetowe mające umożliwić interaktywną komunikację między członkami UTW;

2) organizowanie warsztatów i cyklicznych konferencji z udziałem przedstawicieli UTW;

3) przeprowadzenie konkursu grantowego, którego celem jest wspieranie dodatkowych działań edukacyjnych podejmowanych przez UTW, np.:

a) umożliwienie uczestnictwa w zajęciach większemu gronu zainteresowanych,

b) aktywizacja słuchaczy w środowisku lokalnym i zaangażowanie ich w działalność *pro publico bono* poprzez współpracę z organizacjami pozarządowymi oraz instytucjami upowszechniającymi kulturę.

Międzynarodowe Stowarzyszenie UTW

Międzynarodowe Stowarzyszenie UTW powstało w 1973 r. w Tuluzie (3 wskazania). Organizacja ta skupia UTW z całego świata. Działalność Stowarzyszenia polega na rozpowszechnianiu idei edukacji w starszym wieku, a także prowadzeniu badań jej dotyczących i wymianie informacji o doświadczeniach UTW z różnych krajów.

Stowarzyszenie organizuje cykliczne kongresy, podczas których przedstawiane są aktualne tendencje w światowym ruchu UTW. Za główne sfery zainteresowań prezentowanych podczas zjazdów O. Czerniawska uznała m.in. ukazanie funkcji UTW w wymiarze badań i kształcenia ludzi starszych, przedstawienie kierunku przemian dokonujących się w życiu seniorów, a także problemów współczesnej gerontologii i geriatry (Czerniawska 2001).

Niewiele polskich UTW należy do stowarzyszenia AIUTA. Za przyczynę tego badane uniwersytety podały konieczność płacenia zbyt wysokiej składki członkowskiej.

Zagraniczne organizacje pozarządowe działające na rzecz ludzi starszych, w tym UTW

Współpracę z zagranicznymi organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz ludzi starszych (20 wskazań) nawiązują UTW najczęściej działające na zachodzie Polski, dla których jest to rodzaj współpracy przygranicznej w Euroregionach. Pozostałe uniwersytety również nawiązują kontakty z instytucjami spoza granic Polski.

Formy tego międzynarodowego współdziałania są zróżnicowane. Najczęściej opisano je jako:

- wymianę informacji na temat sytuacji ludzi starszych w poszczególnych krajach,
- organizację wyjazdów zagranicznych dla seniorów (tzw. wymiana),
- wydawanie wspólnych publikacji,
- prezentacje różnych form twórczości seniorów, np. w formie wystaw rękodzieł.

Źródła finansowania UTW

Jedną z najczęściej wymienianych barier w funkcjonowaniu różnorodnych organizacji są problemy finansowe. W przypadku polskich UTW źródła finansowania ich działalności zależne są przede wszystkim od ich formy organizacyjnej. Oto źródła najczęściej wskazywane.

Składki członkowskie

To, jakie sfery działalności UTW pokrywają składki członkowskie (43 wskazania), zależy od formy organizacyjnej badanych uniwersytetów, a dokładniej od tego, czy są one częścią innych podmiotów, czy też samodzielnym stowarzyszeniem. Składki pokrywają najczęściej od 60% do 70% kosztów tzw. bieżącej działalności UTW.

Pojawiły się cztery przypadki, w których składki pokrywały pełne koszty funkcjonowania tych organizacji, i przeciwnie – dwa przykłady uniwersytetów, w których słuchacze nie płacą składek. W tym ostatnim przypadku działalność UTW finansowana jest zazwyczaj ze środków publicznych.

Wysokość składki jest zróżnicowana i zależy m.in. od tego, jakie elementy działalności są z niej opłacane (podano kwoty z przedziału od 30 zł do 230 zł).

Większość uniwersytetów pobiera także dodatkowe opłaty za korzystanie z niektórych form zajęć, np. lektoratów, zajęć informatycznych, ruchowych i wycieczek.

UTW będące częścią struktury innych instytucji (np. domów kultury, uczelni wyższych, bibliotek) są w określonej części finansowane z budżetu tychże instytucji.

Pomoc finansowa z urzędów miast/gmin

Źródło finansowania tego rodzaju (42 wskazania) to najczęściej dotacje celowe, granty na opłacenie tzw. merytorycznej działalności UTW (zajęć w sekcjach, zespołach zainteresowań, zespołach ruchowych), a także działalności innego rodzaju, np. organizacji konferencji naukowych i imprez adresowanych do społeczności lokalnych.

Podano również dwa przykłady przeznaczenia tego rodzaju środków na pokrycie kosztów remontu pomieszczeń, w których odbywają się zajęcia na UTW. Pięć uniwersytetów podało także przykłady otrzymania dofinansowania ze środków publicznych pochodzących z budżetów powiatu i województwa.

Inne źródła

UTW korzystają także z innego rodzaju dofinansowania, które przeznaczają na realizację projektów edukacyjnych, mających na celu wielostronną aktywizację swoich słuchaczy, a także upowszechnianie idei UTW. Mianowicie:

1) program opracowany przy współudziale Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności. Fundacja przyznaje duże i małe granty na realizację przedstawionych przez UTW projektów dotyczących m.in.:

- aktywizowania słuchaczy poprzez włączenie ich do działania UTW na rzecz środowiska lokalnego,
- stworzenie oferty programowej e-learningu opartej na wykorzystaniu Internetu,
- rozpowszechniania profilaktyki gerontologicznej wśród słuchaczy UTW i odbiorców spoza uniwersytetu,
- wspierania w tworzeniu nowych UTW⁷;

2) program współpracy przygranicznej PHARE w ramach inwestycji w Euroregionach (5 wskazań). Z tego źródła finansowania korzystają UTW działające przy zachodniej granicy Polski. Z funduszu można uzyskać dotacje na wsparcie miejscowych działań o charakterze nieinwestycyjnym, przyczyniających się do rozwoju bezpośrednich kontaktów oraz do wielostronnej współpracy między ludźmi i instytucjami po obu stronach granicy.

Jako pozostałe źródła finansowania niektóre UTW wskazały wsparcie instytucji rządowych, organizacji pozarządowych, podmiotów gospodarczych i indywidualnych darczyńców. Wskazano również na możliwość wzięcia udziału w programie edukacyjnym Sokrates i Gruntvig.

PODSUMOWANIE

Wydaje się, że zarówno różnorodność form organizacyjnych polskich uniwersytetów trzeciego wieku, jak i różnorodność podejmowanych przez nie działań wspólnie z podmiotami funkcjonującymi w środowisku lokalnym i poza nim, pozwala sformułować tezę, że instytucje te poza aktywizacją intelektualną i psychoruchową swoich słuchaczy są także animatorami wielu działań na rzecz wewnątrz- i między-pokoleniowej integracji ludzi starszych. Już kilkanaście lat temu tak dostrzegała cele działalności UTW pierwsza z ich założycielek Halina Szwarc, twierdząc: *Pragnę przeciwstawić się niektórym głosom i poglądom, że UTW przyczyniają się do promocji zdrowia i poprawy życia własnych słuchaczy (...), obecnie należy inaczej postrzegać i oceniać działalność UTW* (Ziębińska 2004).

Można przypuszczać, że rola UTW będzie rolą coraz bardziej znaczącą w przedstawianiu poglądów i artykułowaniu potrzeb ludzi starszych, a także formułowaniu reprezentacji grupy interesu seniorów. Do takich wniosków skłania zarówno analiza rozwoju ruchu UTW, form ich dotychczasowej działalności z pomocą innych podmiotów, zwłaszcza sektora państwowego i pozarządowego, jak i analiza treści postulatów przedstawianych na spotkaniach przedstawicieli UTW z reprezentantami władzy ustawodawczej i wykonawczej.

Środowisko reprezentujące UTW wyraża przekonanie o konieczności zaistnienia jako równorzędny partner w stosunkach z urzędami centralnymi i samorządowymi. Coraz częściej podkreśla się, iż fakt tak dynamicznego wzrostu liczby placówek UTW i kształcących się w nich słuchaczy powinien znaleźć swój odzew w możliwości aktywnego uczestnictwa seniorów w procesach decyzyjnych odnoszących się do problemów związanych z kształceniem oraz rozwojem różnego rodzaju aktywności słuchaczy.

Do celów i zadań współczesnych uniwersytetów trzeciego wieku należy (*III wiek... 2008*):

– uznanie UTW za jednostki niezbędne w profilaktyce gerontologicznej oraz przeznaczenie większych środków finansowych na profilaktykę zdrowia prowadzoną w UTW;

– wprowadzenie zapisu w Ustawie o pożytku publicznym umożliwiającego edukację i aktywizację seniorów;

– regulację stosunku UTW z samorządem terytorialnym w ustawach, tak aby samorząd był członkiem wspierającym UTW, a współpraca z UTW była zadaniem własnym samorządów;

– zdiagnozowanie środowiska społecznego ludzi starszych w regionach przez organy samorządu – w celu budowania strategii opieki gerontologicznej;

– włączenie środowiska UTW (reprezentowanego przez Społeczną Radę UTW) w prace Parlamentarnego Zespołu ds. Osób Starszych;

– wprowadzenie w Ustawie o kształceniu ustawicznym zmiany definicji kształcenia ustawicznego, tak by obejmowało ono również osoby w wieku poprodukcyjnym;

– wyodrębnienie potrzeb osób starszych nieaktywnych zawodowo z grupy 50+ objętej aktywizacją zawodową.

W świetle przedstawionych wyników badań i sformułowanych przez środowisko UTW postulatów wydaje się, że uniwersytety stają się sztandarowym przykładem organizacji umożliwiającej ludziom starszym wpływ na tworzenie lokalnej i ponadlokalnej polityki społecznej uwzględniającej ich różnorodne potrzeby.

Ciekawym tematem przyszłych badań, zwłaszcza w obliczu tak znaczącego wzrostu liczby ludzi starszych w społeczeństwie, może być ocena faktycznego wpływu polskich UTW na procesy decyzyjne władz różnych szczebli.

¹ Z informatorów o działalności UTW, a także badań przeprowadzonych przez autorkę do pracy doktorskiej (nieopublikowanej) pt. *Uniwersytety trzeciego wieku jako instytucja przeciwdziałająca marginalizacji ludzi starszych*, wynika, że do UTW uczęszcza 75% osób w wieku 60–79 lat, 21% osób w wieku do 59 lat i 4% osób powyżej 80 lat.

² DzU z 2001 r., nr 79, poz. 855 z późn. zm.

³ DzU z 2003, nr 96, poz. 873.

⁴ DzU z 2005, nr 164, poz. 1365.

⁵ DzU z 2004, nr 64, poz. 593, art. 50. Domy pomocy społecznej zapewniają całodobową opiekę osobom nie radzącym sobie samodzielnie z racji wieku z problemami dnia codziennego, chorym somatycznie, psychicznie, czy upośledzonym umysłowo lub fizycznie. Ich zadaniem jest zapewnić mieszkańcom wsparcie w realizacji podstawowych potrzeb, takich jak: żywienie, schronienie, wyposażenie w meble, środki higieny osobistej, a także zapewnienie opieki i pielęgnacji poprzez leczenie i rehabilitację. Inną formą pomocy osobom starszym jest organizacja pobytu w tzw. dzielnym domu. Dzielne domy pomocy społecznej stają się również jedną z coraz częściej uczęszczanych instytucji. Dzięki uczestnictwu w prowadzonych tu zajęciach osoby starsze mają możliwość otrzymania wsparcia, bez konieczności opuszczenia środowiska zamieszkania. Seniorzy przebywający

w takich placówkach nie wymagają stałej opieki bliskich. Celem działania dziennych domów pobytu jest np. udzielenie wsparcia samotnym, przeciwdziałanie izolacji od środowiska, poprzez połączenie opieki z formami organizacji czasu wolnego dla pensjonariuszy domów. Dzielne domy, poza zapewnieniem żywienia, umożliwiają rehabilitację, zaspokajają potrzeby kulturalne przebywających tam osób (głównie starszych kobiet), prowadzona jest również terapia zajęciowa (art. 54 i dalsze Ustawy o pomocy społecznej oraz § 5.1, pkt. 1, 2, 3 Rozporządzenia Ministra Polityki Społecznej z dnia 19 października 2005 r. w sprawie domów pomocy społecznej: DzU nr 217, poz. 1837).

⁶ Polskie Towarzystwo Gerontologiczne działa od 1972 r. i zajmuje się głównie rozwijaniem i wspieraniem nauk gerontologicznych w ich medycznych i społecznych aspektach.

⁷ W 2005 r. 19 Uniwersytetów Trzeciego Wiek otrzymało duże granty, a w 2006 r. – 17 (www.UTW.pl).

LITERATURA

Błędowski P. (2002), *Lokalna polityka społeczna wobec ludzi starszych*, Warszawa: SGH.

Czerniawska O. (1989), *Czego uczą doświadczenia Uniwersytetów Trzeciego Wiek*, „Oświata Dorosłych” nr 8.

Czerniawska O. (2001), *Edukacyjne przesłania kongresów AIUTA*, „Edukacja Dorosłych” nr 2.

Frąckiewicz L. (1985), *Karta praw człowieka starego*, IWZZ: Warszawa.

Frąckiewicz L. (2002), *Polska a Europa: procesy demograficzne u progu XXI wieku: proces starzenia się ludności Polski i jego społeczne konsekwencje*, Katowice: Wydawnictwo „Śląsk”.

Halicki J. (2000), *Edukacja seniorów w aspekcie teorii kompetencyjnej: studium historyczno-porównawcze*, Trans-Humana.

III wiek w XXI wieku – sprawozdanie z konferencji UTW w Warszawie 2008, [dostęp 30.11.2008], dostępny w Internecie: www.UTW.pl/?wydarzenia_warszawa.php.

Jopkiewicz A., red. (2003), *Działalność polskich uniwersytetów trzeciego wieku w roku akademickim 2002/2003*, Kielce: GENS.

Jopkiewicz A., red. (2000), *Działalność polskich uniwersytetów trzeciego wieku w roku akademickim 1999/2000*, Kielce: KWANT.

Szatur-Jaworska B. (2000), *Ludzie starzy i starość w polityce społecznej*, Warszawa: ASPRA-JR.

Sztumski J. (1999), *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Katowice: Wydawnictwo „Śląsk”.

Szwarc H. (1995), *Refleksje na XX-lecie Uniwersytetu Trzeciego Wiek w Warszawie*, w: *Uniwersytet Trzeciego Wiek w Warszawie*, red. H. Szwarc, Warszawa: Centrum Medyczne Kształcenia Podyplomowego w Warszawie.

Uniwersytety Trzeciego Wiek w Polsce stan i potrzeby, materiał na konferencja organizowaną przez Polsko-Amerykańską Fundację Wolności, przy współudziale Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.

Woźniak Z. (2003), *Edukacja i poradnictwo dla seniorów jako narzędzia przeciwdziałania i wychodzenia z bezradności*, w: *Przeciw bezradności społecznej*, materiały II konferencji Ruchu Przeciw Bezradności Społecznej, Łódź: Drukarnia Wydawnictw Naukowych.

Ziębińska B. (2004), *Rola i zadania osób starszych w środowisku lokalnym. Konferencja w Łodzi*, „Polityka Społeczna” nr 7.

SUMMARY

The Third Age Universities (TAUs) have been operating in Poland for over thirty years. Their goal is to keep their students active, in a broad sense: intellectually, physically, and socially. The purpose of this article is to present various organizational forms of TAUs, and the forms and content of their cooperation with other institutions. TAUs' cooperation aims at improving their operations and quality of life of their students. It also aims at supporting other groups, both inside and outside the local community. The following hypothesis can be put forward: TAUs are becoming a significant tool of carrying out social policies to help the elders.